2008 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – IURIDICA 1 PAG. 137–146

RAISON D'ÊTRE PRÁVA DĚDICKÉHO

KAREL ELIÁŠ

I. PŘEDZNAMENÁNÍ

Rád vzpomínám na dobu svých studií na pražské právnické fakultě. Ač jsem je absolvoval v temnu druhé poloviny sedmdesátých let, paradoxně jsem tehdy při pestrém studentském životě oproštěném o existenční starosti pociťoval takovou míru osobní svobody, jakou jsem do té doby nepoznal. Rád vzpomínám i na několik málo svých tehdejších učitelů – mezi jinými i na profesora Zdeňka Kučeru, s nímž jsem byl oné době v kontaktu snad nejčastěji: měl totiž podle tehdejšího systému právnického studia přidělenu pod patronaci naši studijní skupinu, jejímž předsedou jsem byl. Tak jsem při svém tehdejším nevalném zájmu o půvaby právní vědy poznal oslavencův lidský rozměr dříve než jeho rozměr vědecký. Teprve později, nejprve jako praktický právník, jsem se postupně seznamoval s páně profesorovými literárními pracemi a obdivoval, jak hloubku jeho znalostí, tak přesnost vyjadřování. Látka mezinárodního práva soukromého je dosti složitá a můj profesní život – nejprve praktický a posléze vědecký – nedovolil víc, než vhlížet do ní pohledem poučeného laika. Hledal-li jsem bližší poučení, oceňoval jsem v pracech Zdeňka Kučery, jak účelně a racionálně razí čtenáři cestu k poznání, nezaváděje ho na zbytečné postranní cesty.

Poté, co jsem se v devadesátých letech vydal na akademickou dráhu, měl jsem tu čest sdílet se Zdeňkem Kučerou několik let členství v komisi Legislativní rady vlády pro obchodní právo (1998 až 2004) a příležitost s uznáním sledovat jeho četná kritická a promyšlená vystoupení k projednávaným předlohám. Posléze se cesty učitele a jeho někdejšího žáka spojily mým členstvím v té komisi pro rigorózní zkoušky, které na Právnické fakultě UK profesor Kučera předsedá.

Přispívám k oslavencově poctě s ochotou i respektem skromným příspěvkem. Když jsem zvažoval, jaké téma zvolit, přivedlo mne Kučerovo brilantní vystižení pojmu dědických právních poměrů,[1] k myšlence zabývat se některými obecnými otázkami spojenými s funkcí dědického práva a jeho zásadami.

[1] *Kučera, Z.* Mezinárodní právo soukromé. 5. vydání. Brno: Doplněk, 2001, s. 323 a násl.

II. TROJÍ ZÁJEM

Zemře-li člověk, lze si klást otázku: co s jeho jměním? jen ve společnostech, které staví svůj sociální a ekonomický systém na individuálním vlastnictví. Archaické kultury si tuto otázku nekladly, stejně jako si ji nekladou četné soudobé kultury neliterární: v nich je, co měl mrtvý ve své moci, ponecháno k volné okupaci, či se toho popřípadě ujímá širší kolektiv (kmen, rod, obec, rodina), anebo se vychází z pojetí, že mrtvému stále náleží, co měl za života, a pohřbívá se spolu s ním.

Evropská civilizace – a v jejím rámci nejprve vynikajícím způsobem právo římské – vybudovala dědické právo stanovením právních pravidel, podle nichž se spravují osudy jmění zemřelého. Přínosem římského práva je především, že dědické právo vymanilo z kruhu práva rodinného a konstituovalo je jako zvláštní majetkové právo respektující projevenou vůli zůstavitele jako vlastníka.

Zemře-li člověk, končí jako osoba v právním smyslu a vytrácí se jako aktivní prvek z normativního světa juristického. Jeho jmění, jeho oprávnění a dluhy – spjaté dotud s jeho osobou – ztrácejí zčista jasna svůj pevný bod. Myšlenky, o něž se dědické právo opírá především, nesledují jen řešení otázky přechodu majetku jako aktivních hodnot uchovávaných do budoucna, ale i otázku jmění jako celku, tedy i pasivních položek zatěžujících zůstavitelovo jmění. Proto dědické právo hledá cestu vyvažující napětí mezi soukromými zájmy těch, jimž má zůstavitelův majetek připadnout, mezi soukromými zájmy nezúčastněných třetích, zejména zůstavitelových věřitelů, jakož i mezi soukromými zájmy zůstavitele, který může zákonná pravidla dědění přijmout nebo v mezích zákonných dispozic změnit. Zájmy posledně uvedeného staví náš občanský zákoník až na poslední místo: naléhavě proto vystupuje otázka konformity tohoto přístupu s čl. 11 Listiny základních práv a svobod.

Zásady, z nichž se naše dědické právo odvozuje, mají svůj základ v koncepci přijaté zákoníkem č. 141/1950 Sb.[2, 3] Výrazně se odlišují od zásad, na nichž stojí tradiční středoevropské kodifikace, typicky rakouská, německá, švýcarská – dokonce i polská a maďarská, byť i jejich civilní kodexy pocházejí z období tzv. socialismu (1964, 1959) – ale i většina dalších. Pojetí našeho občanského zákoníku je stále co do základu marxistické (materialistické), o zůstavitele se po jeho smrti vůbec nezajímá, protože jako mrtvý člověk je z hlediska primitivního materialismu bez vůle a pro socialistickou výstavbu nemá význam;[4] jeho podmínky, přání, příkazy jsou bez právních následků (§ 478 obč. z.). Kolize zájmů zůstavitele, jeho věřitelů a dědiců se řeší jed-

---

[2] *Mikeš, J.* in *Mikeš, J. – Muzikář, L.* Dědické právo. 1. vydání. Praha: Linde, 2003, s. 9 a násl.

[3] *Petrželka, K.*, Nové československé právo dědické in *Knapp, V. et al.* K otázkám nového občanského práva, Praha: Orbis, 1950, s. 57 a násl. formuluje zásady, na nichž stojí úprava dědění v občanském zákoníku z r. 1950 takto: **1.** Dědické právo nebude pomocným nástrojem vykořisťování člověka člověkem, protože soukromé vlastnictví výrobních prostředků (a tedy i jejich dědění) je vyloučeno. **2.** Úkolem dědického práva je posilovat vztahy založené manželstvím a rodinou. **3.** Proto je dědické právo funkčně vázáno na právo rodinné, nikoli na právo věcné. **4.** Zařazení zákonné úpravy na konec občanského zákoníku vyjadřuje, že dědické právo jen navazuje na zákonná ustanovení regulující majetkoprávní vztahy občanů.

[4] Srov. *Holub, R. et al.* Komentář k občanskému zákoníku. Právo dědické. 1. vydání. Praha: Orbis, 1957, s. 175 an. Srov. i důvodovou zprávu k § 550 občanského zákoníku z r. 1950, jejíž argumenty opakují i dobové komentáře k § 478 platného občanského zákoníku, např. *Mikeš, J. et al.* in *Češka, Z. et al.* Občanský zákoník. Komentář. Díl II. 1. vydání. Praha: Panorama, 1987, s. 709.

noznačně ve prospěch posledně uvedených, což odpovídá konceptu společnosti složené z jednotlivců udržovaných záměrně v chudobě.

III. ZÁSADY

Zásady dědického práva formuloval s pozoruhodným nadhledem před bezmála sto lety Emanuel Tilsch.[5] Z jeho kategorizace lze s nezbytnými aktualizacemi vyjít i dnes.

§ 1 ZACHOVÁNÍ HODNOT

V prvé řadě jde o zásadu zachování hodnot. Zařízení dědického práva navazují na institut soukromého vlastnictví a předpokládají hospodářský a právní pořádek na soukromém vlastnictví založený. Zemře-li vlastník, je třeba vyřešit další osud jeho vlastnictví, neboť to, co mu patří, s ním není v našem civilizačním prostředí pohřbíváno nebo spalováno, ani to není přenecháno k volné okupaci. Otázka: co s věcmi? komu patří? je otázka, na niž odpovídá právě dědické právo. Brzy nejde jen o věci, nýbrž i o obligace, při nichž se nejedná pouze o ty hodnoty, které zůstavitel dobyl pro sebe (jeho pohledávky), ale i o hodnoty náležející zůstavitelovým věřitelům, u nichž nelze připustit, aby je ztratili zánikem dluhů dlužníkovou smrtí. Zvláštní význam nabývají v industriální a v informační společnosti předměty vlastnictví bez hmotné podstaty, zvláště práva k průmyslovému a jinému duševnímu vlastnictví, ba dokonce i takové hodnoty, jež mezi živými samostatně převádět nelze.[6] Zásada zachování hodnot sleduje mezigenerační solidaritu, dosahování cílů přesahujících délku jednoho života a také právní a hospodářský pořádek i kontinuitu.[7]

§ 2 PŘECHOD NA JEDNOTLIVCE

Hledisko zachování hodnot může sledovat pojetí kolektivistické nebo individualistické. Hodnoty vytvořené zemřelým by byly zachovány i při jejich přechodu na veřejnoprávní entitu, jejímž byl zůstavitel členem (obec, stát).[8] Evropskému standardu odpovídá zásada přechodu na pozůstalosti na jednotlivce. Dává totiž smysl zůstavitelově péči o vlastní majetek, nabádá ho k produktivní činnosti a spořivosti vzhledem k vědomí, že jeho majetek po jeho smrti připadne osobám, k nimž má blízký vztah.

---

[5] *Tilsch, E.:* Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. 1. vydání. Praha: Sborník věd právních a státních, 1905, s. 9 a násl.

[6] Např. firma, goodwill, klientela atd.

[7] Naše právo redukuje uplatnění této zásady zejména v § 579 obč. z., kde se mj. spojuje se smrtí věřitele zánik práva na zadostiučinění v penězích, na bolestné a na stížení společenského uplatnění (dokonce i za situace, že je dlužník vůči věřiteli uznal, anebo že byla zažalována nebo dokonce i přisouzena), tj. v záběru, který je ve středoevropských a západoevropských právních systémech hodně neobvyklý. Tak je škůdce zdejší úpravou motivován, aby se vyhýbal povinnosti, seč to jde, a vyčkával, až poškozený zemře.

[8] Tyto tendence jsou patrné v někdejším sovětském právu. Důsledný v tom směru byl dekret z 4. 5. 1918, o němž je řeč dále. Občanský zákoník RSFSR z r. 1922 v čl. 418 připouštěl, že zůstavitel může závětí povolat jen ty dědice, jimž svědčí zákonná posloupnost, a kromě nich ještě stát a státní organizace nebo organizace stranické či odborové.

Stát – není-li za dědice povolán závětí – se pozůstalosti ujímá až v poslední řadě, buď jako zákonný dědic,[9] anebo cestou odúmrti (*caducum*) zakládající zvláštní právo státu k pozůstalosti vyplývající ze státní svrchovanosti (*ius imperii, ius regale, droit de saisse, privilegiertes Okkupationsrecht,* finanční regál).[10] (Přitom lze v krátkém exkursu poukázat na následující: Vzhledem k tomu, že se zdejší právo (§ 462 obč. z.) drží pod vlivem romanistické tradice, kterou uchoval ABGB i občanský zákoník z r. 1950 (§ 513), pravidla o odúmrti, vznikají složité otázky v souvislosti s § 17 zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním, na jehož podkladu, jak již dříve poukázali Kučera a Tichý,[11] problematiku odúmrti vůbec nelze řešit. Právní poměr založený právem odúmrti totiž není poměrem dědickým, tedy soukromoprávním, ve smyslu § 17 cit. zák., nýbrž poměrem veřejnoprávním.[12])

Individualistické pojetí dědického práva bylo vždy předmětem diskusí, periodicky vystupujících v různých dějinných vlnách (zejména od 18. stol.). Mezi individualistickým a kolektivistickým principem kolísaly i komunistické právní doktríny.[13] Socialistické zákoníky sice nešly tak daleko,[14] aby individualistický princip úplně popřely, ale podstatně zúžily jeho uplatňování: vyloučením určitých předmětů z vlastnictví soukromých osob vůbec, faktickým rozšířením šancí pro nabytí pozůstalosti státem – totiž redukcí okruhu dědiců, jimž svědčí zákonná posloupnost – také vyloučením úpravy privilegovaných testamentů atp.[15] Mnohé z toho dodnes přetrvává i v našem dědickém právu. Např. čtyři třídy zákonných dědiců podle našeho práva vyznívají ve srovnání s právem německým, švýcarským, francouzským, anebo i s nedávno rekodifikovaným ruským (2001) dědickým právem dosti uboze a jejich minimalistická úprava je stále poznamenána marxleninskou anxiozitou, aby snad někdo z příbuzných zůstavitele nenabyl zisk bezpracně – lépe patrně bude, nabude-li jej bezpracně stát!

§ 3 RESPEKT K AUTONOMII VŮLE ZŮSTAVITELE

Pravidlo *uti legassit super pecunia tutelave sue rei, ita ius esto* má svůj základ v zákonech XII. desek (5, 3), má podstatný význam i pro moderní dědické prá-

[9] Např. v systému německého (BGB, § 1936), polského (Kodeks cywilny, čl. 935 § 3), maďarského (Polgári Törvénykönyv, § 599 odst. 3), italského (Codice civile, čl. 586) nebo španělského (Código Civil, čl. 956) dědického práva. Rovněž podle švýcarského ZGB (čl. 466) připadá pozůstalost bez jiných dědiců jako zákonnému dědici kantonu, ve kterém měl zůstavitel naposledy své bydliště, popř. obci, kterou zákonodárství kantonu určí jako k tomu oprávněnou.

[10] Tak systém dědického práva francouzského (Code civil, čl. 768), ovšem i belgického a lucemburského, rovněž tak rakouského (ABGB, § 760) a našeho (§ 462 obč. z.).

[11] *Kučera, Z. – Tichý, L.* Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Komentář. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989, s. 147 an.

[12] Tak už *Zeiller, F. von,* Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie. Bd. II/2. 1. vydání. Geistinger: Wien u. Triest, 1812, s. 762.

[13] Tak v někdejším sovětském Rusku nebylo do r. 1922 dědění vůbec připuštěno, později se, po určitou dobu, dovolovalo platně pořídit testamentem jen ve prospěch dědiců uvedených v zákoně, nebo v případech, kdy nebyli zákonní dědici.

[14] Upozornit však lze na sovětský dekret z 4. května 1918, který v čl. 1. stanovil: „Zrušuje se dědění jak ze zákona, tak i ze závěti. Po smrti majitele stává se jeho majetek (movitý i nemovitý) státním vlastnictvím Ruské sovětské federativní socialistické republiky."

[15] Např. občanský zákoník RSFSR z r. 1922 připouštěl až do r. 1926 dědění jen do limitu 10 tis. rublů. Srov. *Genkin, D. M. et al.:* Dějiny sovětského občanského práva 1917–1947. 1. vydání. Praha: Orbis, 1952, s. 440–446.

vo. Testovací svoboda se jeví jako logický důsledek svobody vlastnické – je-li z hlediska soukromého práva vlastník oprávněn nakládat se svým vlastnictvím, jak chce, plyne z toho přirozeně i jeho právo rozhodnout, jaký osud stihne jeho vlastnictví po jeho smrti. Symptomatické je, že se naše občanské právo staví k vlastnické autonomii v duchu totalitních tradic přezíravě a k autonomii pořizovací ještě přezíravěji.

Předně je významná otázka volnosti zůstavitele ve volbě dědice. Teoreticky možné (a všechny uvedené možnosti se historicky uplatnily) je určení dědice zákonem, zůstavitelem nebo osobou třetí. Moderní společnosti vycházejí z kombinace úprav zákonné dědické posloupnosti a dědění podle posledního pořízení.

Není jednoduché zodpovědět otázku, který z obou způsobů preferovat – zda zásadu zákonné posloupnosti (nucenosti, objektivní), anebo zásadu pořizovací volnosti (subjektivní). Při hledání odpovědi se nelze uchýlit k ideologizující floskuli, že preference dědění ze zákona byla produktem komunismu, byť všechny občanské zákoníky států někdejšího sovětského bloku dědění ze zákona kladly na první místo.[16] Důvody vedoucí pro každou z uvedených zásad i proti ní zvažovala řada vynikajících osobností: z filosofů jmenujme alespoň J. S. Milla, z právníků R. von Jheringa. Různé názory na tuto otázku a různé historické zkušenosti s jejím řešením se odrážejí i v úpravě jednotlivých dědických soustav.[17] Ve všech evropských dědických systémech však převládla zásada volnosti zůstavitele při výběru dědice nad ustanoveními o zákonné posloupnosti dědické. V té souvislosti lze poukázat na absenci úpravy fideikomisární substituce v našem právu jako na citelný nedostatek omezující právní možnosti zůstavitele.

Námitky proti doktríně pořizovací volnosti byly a jsou vznášeny z různých stanovisek, ale jejich základní podstata je v argumentu, že se tím narušuje zákonná posloupnost dědiců. Proto konvenční přístup novodobého civilního zákonodárství pořizovací volnost zůstavitele zpravidla omezuje v prospěch nepominutelných dědiců. Buď tak, že určitá část pozůstalosti musí být zachována zákonným dědicům (příkladem je *réserve* francouzského dědického práva), anebo s využitím institutu povinného dílu (např. *Pflichtteil* v právu německy mluvících zemí, *zachowek* v polském právu). Naše právo jde výměrem o povinném dědickém podílu nezletilého potomka (§ 479 obč. z.) daleko za meze evropských standardů a pomíjí, že zůstavitel může po sobě zanechat i jiné potřebné – typicky staré rodiče – a že odpovídá zásadám slušnosti, aby se i jim ze zůstavitelovy vůle mohlo z pozůstalosti něčeho dostat.

---

[16] Už *Aristoteles* měl výhrady k pořizovací volnosti (Politika. 1. vydání. Praha: Petr Rezek, 1998, s. 93). Ještě dále šel v odporu proti testovací svobodě *Publius Syrus* formulací pravidla, že dědicové se dědici se rodí, nestávají se jimi písemným prohlášením (*heredes gignuntur, non scribuntur*).

[17] Např. francouzský Code civil a stejně tak i Code civil du Québec předřazují úpravu dědění ze zákona před děděním ze závěti a mezi oběma způsoby právního nástupnictví dokonce terminologicky rozlišují: jen ten, kdo dědí podle zákonné posloupnosti je *héritier* (čl. 723 CC, 653 CCQ), kdo dědí ze závěti, je *légataire (universel)* (čl. 1003 CC, 732 CCQ) a mezi nástupci obou tříd se rozlišuje i co do jejich právního postavení. Rovněž německý BGB otvírá svoji pátou knihu výčtem zákonných dědických skupin a až následně upravuje dědění podle posledního pořízení; obdobně italský Codice civile a další.
Opačně souslednost nabývacích způsobů – tedy na prvním místě dědění podle posledního pořízení – upravují občanské zákoníky Rakouska nebo Španělska. Lze mít za to, že tento přístup je s ohledem na soukromoprávní povahu dědění a důraz na autonomii vůle vhodnější, třebaže ani v systémech výše uvedených pochopitelně není respekt k projevu zůstavitelovy poslední vůle relativizován.

Otázka autonomie vůle zůstavitele se nevyčerpává jen důrazem na jeho volnost ve výběru osoby dědice. Neobyčejně významná je problematika vedlejších závětních doložek (podmínek, doložení času a příkazů, zvláště pak zřízení odkazů). Naše dědické právo svobodu zůstavitele v tom směru citelně omezilo již v polovině minulého století[18] ve svatém tažení proti dispozičním omezením. „jež byla oblíbena za kapitalismu"[19] Při rekodifikaci v r. 1964 ji pak úplně vyloučilo (§ 478 obč. z.), jdouc tak dokonce mnohem dále než soudobé právo maďarské nebo polské, dokonce i než právo sovětské (čl. 423 občanského zákoníku RSFR z r. 1922). Tato restrikce, v kontextu evropských úprav – s výjimkou úpravy slovenské – naprosto ojedinělá a již dříve ostře kritizovaná[20] přispívá k obrazu českého občanského práva jako komunistického skansenu uprostřed Evropy.

§ 4 ZÁSADA ROVNOSTI

Zásada rovnosti je výrazem novějších tendencí zejména v úpravě zákonné posloupnosti dědiců. Pozůstalost má být mezi dědice téže skupiny rozdělena rovnoměrně. Zákonná posloupnost nepreferuje dědice podle pohlaví, prvorozenství, původu apod., jak to typicky činily právní úpravy středověké. Opačný přístup (princip koncentrace) sleduje soustředění zůstavitelova jmění v jedněch rukou. Zásada rovnosti dědiců neplatí snad nikde absolutně: u nás je prolomena zákonem v § 474 odst. 2 ve prospěch zůstavitelova pozůstalého manžela při dědění v druhé dědické skupině. Především je však zásada rovnosti modifikována zásadou pořizovací volnosti. Ve středoevropských právních systémech se však projevuje v tom, že dědic je dědicem s týmž právním postavením, ať již je povolán závětí, smlouvou nebo zákonem.

§ 5 UNIVERZÁLNÍ SUKCESE

Zásada rovnosti se vztahuje k osobám dědiců. Naproti tomu zásada univerzální sukcese se týká přecházejícího zůstavitelova jmění (pozůstalosti). Standardní dědické systémy se přidržují romanistické zásady *hereditas est successio in universum ius quod defunctus habuerit* (Iulianus, D 50, 17, 62).[21] Např. ruský občanský zákoník ji vyjádřil v čl. 1110 odst. 1: „Děděním přechází jmění zemřelého na další osoby způsobem universálního právního nástupnictví, tedy beze změny jako jediný celek a v jeden a týž okamžik." Švýcarský Zivilgesetzbuch v čl. 560 ještě lapidárněji: „Z moci zákona nabývají dědici pozůstalost smrtí zůstavitele jako celek." Obdobně

[18] Srov. § 537 a 550 občanského zákoníku z r. 1950.

[19] *Holub, R. et al.* Komentář k občanskému zákoníku. Právo dědické. 1. vydání. Praha: Orbis, 1957, s. 175.

[20] „Nezdařeným a společenskými motivy nijak přesvědčivě nezdůvodněným se nám zdá ustanovení § 476 obč. zák., které pod sankcí neplatnosti zakazuje připojení jakékoli jiné podmínky k závěti než je příkaz k započtení podle § 484 odst. 1 věta druhá. Zájmy socialistické společnosti přece nevyžadují takto radikální omezení výslovně projevené vůle zůstavitelovy a někdy se naopak spíše takovýto zákaz stává v praxi z hlediska obecné morálky nepochopitelným." *Knappová, M.* Některé problémy omezení práva osobního vlastnictví. Právník, CXI, 1972, s. 1008.

[21] Cituji dle Godefroyova vydání (Corpus iuris civilis a Dio. Gothofredo. I. díl. 4. vydání; místo vydání neuvedeno: J. Stoer, 1628), s. 1874.

stanoví např. německý BGB (§ 1922 odst. 1), nizozemský občanský zákoník v čl. 80 odst. 2 třetí knihy, španělský občanský zákoník (čl. 659), občanský zákoník Québecu (čl. 614) a řada dalších. Důsledkem zásady univerzální sukcese je, že pozůstalost přechází na dědice vcelku – nikoli v jednotlivostech[22] – a je-li dědiců víc, neděje se přechod pozůstalosti po jednotlivých majetkových kusech, ale podle podílů.

V konvenčních právních systémech není dědicem ten, komu z pozůstalosti připadla jen jednotlivá věc (což je možné s využitím odkazu). Kdo z pozůstalosti získá jednotlivou věc nebo právo, může být jen singulárním nástupcem ve vztahu k této věci nebo právu, neboť na zůstavitelově jmění jako celku neparticipuje, přesně řečeno: nepodílí se na něm vůbec, protože odkazem zůstavitel dědici přikazuje, aby ze svého odkazovníkovi (legatáři) vydal jednotlivou věc nebo zřídil určité právo. Legatář je tak dědicovým, nikoli zůstavitelovým singulárním nástupcem.

Naše právo rozdílně od většiny právních řádů kontinentální Evropy[23] odkazy nezná a mezi dědicem a odkazovníkem nerozlišuje. Dědicem je v našem právu ten, kdo obdržel pozůstalost celou, i ten, komu z ní byl v upomínku zanechán drobný předmět nevalné ceny, a *oba* jsou principielně v postavení univerzálních právních nástupců zůstavitele. Tím se celý systém dědického práva deformuje[24] a jen zdánlivě svědčí zůstavitelovým věřitelům.

Univerzalita nástupnictví a přechod celého jmění na dědice koresponduje s pravidlem neomezeného přechodu zůstavitelových dluhů na dědice.[25] I tu se uplatňuje pravidlo římského práva *heres succedit in vitia realia defuncti.* Zásada všeobecného právního nástupnictví se promítá i co do přechodu zůstavitelových dluhů: Přecházejí-li na dědice v neomezeném rozsahu zůstavitelova aktiva (majetek), přecházejí na něho v neomezeném rozsahu i zůstavitelovy dluhy.[26] Tvrdost tohoto dopadu jednotlivé právní úpravy zmírňují. Typické v tom směru je rakouské právo s úpravou podmíněné přihlášky k dědictví (výhrada inventáře; § 802 ABGB), ale i právo polské (Kodeks cywilny, čl. 1012 an.), italské (Codice civile, čl. 484 an.) nebo španělské (Código civil,

---

[22] „Dědic vstupuje do práv a povinností svého předchůdce v celém rozsahu, a to bez ohledu na to, zda je o všech právech a povinnostech zemřelého informován. Možnost vyloučit se z tohoto nástupnictví se týká rovněž pouze všech práv a povinností. Dědic si tedy nemůže »vybírat«, která práva a povinnosti po zůstaviteli na něj přejdou a která nikoli." *Muzikář, L.* in *Holub, M. et al.* Občanský zákoník. Komentář. 2 vydání. Díl I. Praha: Linde, 2003, s. 571.

[23] Srov. úpravu rakouskou (ABGB, § 647 an.), německou (BGB, § 2147 an.), švýcarskou (IPRG, čl. 484 an.), francouzskou (čl. 1014 a násl. CC), italskou (Codice civile, čl. 649 an.), španělskou (Código Civil, čl. 858 an.), rovněž tak občanské zákoníky Portugalska (čl. 2249 an.), Polska (čl. 968 an.), Ruska (čl. 1137 an.) a četné další.

[24] Na skutečnost, že se naše dědické právo v mnoha směrech od zásady všeobecného právního nástupnictví odchyluje, poukázal *Cepl, V.* Vývoj kategorií universální a singulární sukcese v socialistickém právu in *Malý, K. (ed.).* Vznik a vývoj socialistického práva. II. část. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1976, s. 103 an.

[25] Srov. např. *Randa, A.* Der Erwerb der Erbschaft nach österreichischen Rechte. 1. vydání, Wien: Manz, 1867, s. 104; *Skowrońska-Bocian, E.* Prawo spadkowe. 3. vydání, Warszawa: C. H. Beck, 2003, s. 138. Viz též *Edenhofer, W.* v práci citované níže.

[26] Srov. např. *Randa, A.* Der Erwerb der Erbschaft nach österreichischen Rechte. 1. vydání, Wien: Manz, 1867, s. 104; *Skowrońska-Bocian, E.* Prawo spadkowe. 3. vydání, Warszawa: C. H. Beck, 2003, s. 138; *Siegmann, G.* in *Schlichting, G. et al.* Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 9. Erbrecht. 3. vydání. München: C. H. Beck, 1997, s. 397 an. *Edenhofer, W.* in *Palandt, O. et al.* Bürgerliches Gesetzbuch. 53. vydání. München: C. H. Beck, 1994, s. 1888 trefně poznamenává, že hledí-li se (vzhledem k právnímu nástupnictví) na zůstavitelovy dluhy jako na dluhy dědice, bylo by nesmyslné omezovat dědicovu odpovědnost za ně.

čl. 1010 an.), ovšemže i německé (BGB, § 1967) atd. Latinský termín »dobrodiní inventáře« (*beneficium inventarii*) vyjadřuje docela přesně,[27] že jde o výjimku z pravidla, o niž je třeba zvlášť žádat.

Pokud jde o přechod zůstavitelových dluhů na dědice, naše právo se, jak známo, zásady univerzální sukcese nedrží. Sleduje primitivní myšlenku, že dluhy zemřelého náleží stále jemu a že je lze tedy vyrovnat jen z majetku, jejž zanechal, která vznikla v raném germánském právu (zaznamenal ji jako zvláštnost už Tacitus) a udržela se v německém právu po celý středověk.[28] Stejný přístup přijalo staré uherské[29] a posléze slovenské právo.[30] Rekodifikace československého civilního práva z r. 1950 odstranila mj. český a slovenský právní dualismus a vyřešila (§ 514) rozdíl českého a slovenského přístupu k této otázce ve prospěch druhého. Použit byl argument, že „dědické právo, které má utvrzovat rodinné svazky a hospodářskou základnu rodiny, nemůže být pro dědice majetkovým rizikem."[31] Rekodifikace z r. 1964 na téže konstrukci se stejným odůvodněním setrvala. Platí tedy (§ 470 obč. z.), že dědic hradí dluhy zůstavitele do výše ceny nabytého dědictví. Ruku v ruce s tímto vybočením ze zásady univerzální sukcese jde i vybočení další: maximě všeobecného právního nástupnictví odpovídá pravidlo solidarity spoludědiců, protože se na ně – ve vztahu k jiným osobám – pohlíží jako na osobu jedinou. Odmítnutí solidarity dědiců „je logickým důsledkem zásady, že dědic je povinen plnit závazky jen do výše ceny nabytého dědictví."[32]

§ 6 SVOBODA DĚDICE PŘIJMOUT DĚDICTVÍ

Tuto zásadu dědického práva přesně vyjadřuje nizozemský občanský zákoník v čl. 1091 čtvrté knihy: „Nikdo není povinen přijmout pozůstalost, která mu napadla."

Zásada volnosti dědice dědictví přijmout má ve své čisté římskoprávní podobě výraz v tom, že se osoba označená za dědice nestává dědicem *ipso iure*. Vyžaduje se, aby dědic projevil vůli dědictví nabýt. To se děje výslovným projevem vůle dědictví přijmout.[33] Typické je to dodnes pro právo rakouské (§ 799 ABGB), podle kterého pak ležící pozůstalost dědici odevzdává soud. V této souvislosti se mluví o adičním principu. Rakouské právo – stejně jako lichtenštejnské – v tom směru recipovalo základní myšlenku římského práva ze všech evropských úpravy nejdůsledněji, byť s tou modifikací, že *právo* na dědictví dědic nabývá již zůstavitelovou smrtí, takže toto právo přechází na jeho dědice, i když zemře ještě před podáním přihlášky. To v římském právu nebylo.

---

[27] Obdobně polské *dobrodziejstwo inwentarza*, italské *beneficio di inventario*, španělské *beneficio de inventario* aj.

[28] Dědic nesl původně zůstavitelovy dluhy jen v rozsahu zděděných movitostí, od XIII. stol. i v rozsahu nabytých nemovitostí. *Stieber, M.* Německé soukromé právo. 1. vydání. Praha: Všehrd, nedat., s. 230.

[29] *Putz, C.* System ungarischen Privatrechtes. 1. vydání. Wien: Manz, 1870, s. 332 an.

[30] *Fajnor, V. – Záturecký, A.* Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. 3. vydání. Bratislava: Heuréka, 1998, s. 556; *Luby, Š.* Dejiny súkromného práva na Slovensku. 2. vydání. Iura edition: Bratislava, 2002, s. 510.

[31] Důvodová zpráva k § 514 a 515 zák. č. 141/1950 Sb.

[32] *Knapp, V. et al.* Učebnice občanského a rodinného práva. Svazek III. 2. vydání. Praha: Orbis, 1954.

[33] Z tohoto pojetí zásadně vycházejí např. i občanské zákoníky Itálie (čl. 470), Polska (čl. 1012) nebo Ruska (čl. 1152) v tom smyslu, že vyžadují přijetí dědictví dědicem.

Respekt k volnosti dědice rozhodnout se, zda dědictví přijme, však projevují i právní řády vycházející z jiné konstrukce. Podle nich dědic sice nabývá dědictví *ipso iure* (smrtí zůstavitele), může je však v určité lhůtě odmítnout (typické je v tom směru právo francouzské nebo německé). Stejnou cestou se po r. 1950 vydalo i naše dědické právo. Řešení je racionální v tom, že nabytí dědictví (stejně jako jiné otázky civilního práva) má být v zákoně upraveno se zřetelem k tomu, co je ve skutečném životě častější – a obvyklý případ je takový, že dědic dědictví přijme, nikoli, že je odmítne.[34]

§ 7 INGERENCE VEŘEJNÉ MOCI

Smrt člověka zasáhne jeho majetkové poměry vždy prvkem nejistoty. V zájmu dalších – dědiců, ale i osob třetích – a se zřetelem k právní jistotě vůbec (právě proto není možná volná okupace pozůstalosti) vstupuje do těchto poměrů veřejná moc.

Zásada úřední ingerence, ať ve větší, ať v menší míře (poukázat lze na poměrně rozsáhlou úpravu švýcarskou v protikladu vůči francouzské), se uplatňuje v dědickém právu nejrůznějších států. Známý je příklad rakouské úpravy, podle níž soud ležící pozůstalost dědicům odevzdává, a ti ji nabývají až tímto odevzdáním. Ale i jiné soustavy dědického práva, vycházející z pojetí, že dědic nabývá dědictví již smrtí zůstavitele *ipso iure* již smrtí zůstavitele, neponechávají veřejnou moc stranou a soudní potvrzení nabytí dědictví, známé z našeho práva, se s různými modifikacemi[35] vyskytuje i jinde.

IV. ZÁVĚR

Hledáme-li raison d'être dědického práva, můžeme přitakat myšlence vyslovené jedním z těch, kdo v předválečné době moderní nauku mezinárodního práva soukromého u nás zakládali: „smysl dědické instituce záleží v pokračování osoby zemřelého a v realizaci jeho poslední vůle."[36] Tomuto hledisku odpovídají i základní zásady dědického práva, jak byly nastíněny výše. Viděli jsme, jaký respekt k nim projevují různé dědické soustavy četných evropských států i jak je zdejší dědické právo deformuje. Koncept našeho občanského zákoníku má v úpravě dědických poměrů v pozadí myšlenku, že účelem dědění není konzervovat vlastnické vztahy, ale posílit vztahy socialistické rodiny, protože předmětem dědictví jsou především věci osobní potřeby. To dnes už dávno neplatí a je úkolem budoucího zákonodárce hledat vyváženější pojetí institutů dědického práva – především s větším respektem k autonomii vůle zůstavitele – a položit tak větší důraz na hledisko lidské proti hledisku věcnému.

---

[34] Tento argument použila důvodová zpráva k návrhu stejného řešení ve švýcarském ZGB.

[35] Např. podle polské úpravy (Kodeks cywilny, čl. 1025) soud potvrdí nabytí dědictví dědici jen na jeho návrh.

[36] *Zimmermann, M. A.* Mezinárodní právo soukromé. 1. vydání. Brno: Právník, 1933, s. 401.

Poukázat lze, že naproti platné úpravě občanského zákoníku, poplatné ideologickým schématům doby, kdy byla vytvořena ve snaze převrátit obsah i formu všeho, k čemu se kontinentální právní kultura staletími dopracovala, sleduje naše mezinárodní právo soukromé v kolizní úpravě dědických poměrů naproti tomu s respektem k zdejší tradici správnou linii nastolenou již při rekodifikačních pracech předválečné doby[37] zavedením jednotného dědického statutu a stanovením jediného hraničního určovatele, kterým je právo státu, jehož byl zůstavitel příslušníkem v době smrti.[38] Přednost tohoto řešení literatura přesvědčivě zdůvodnila.[39]

[37] Srov. Všeobecná část občanského zákoníka a právo obligační. Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníka pro Československou republiku. Referent: Dr. Jan Krčmář. 2. vydání. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1924, s. 15.

[38] Srov. § 40 zák. č. 41/1948 Sb., o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém a o právním postavením cizinců v oboru práva soukromého a § 17 platného zákona.

[39] Mezi jinými *Bystrický, R.* Základy mezinárodního práva soukromého. 1. vydání. Praha: Orbis, 1958, s. 383 an.; *Kučera, Z. – Tichý, L.* Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Komentář. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989, s. 149 an.